

УДК 374.71(477)(045)

І. О. ФРИГА

методист

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено історію становлення та формування системи освіти дорослих в Україні. Освіту дорослих розглянуто як освітній процес навчання впродовж життя, спрямований на задоволення освітніх потреб дорослих, їх подальше соціально-професійне зростання та самореалізацію.

Ключові слова: освіта дорослих, освіта протягом життя, професійний розвиток.

В умовах сьогодення роль і значення знань та освіти в житті суспільства переорієнтовує цільові функції освіти дорослих як системи та набуває нових стратегічних напрямів. Освіта дорослих не просто створює перспективу забезпечити професійну зайнятість, а й дає можливість усебічного розвитку, самоосвіти та самовдосконалення людини впродовж життя. У цьому контексті науковці з усього світу особливу увагу приділяють дослідженням у галузі освіти дорослих. Навчання впродовж життя є одним із способів забезпечення активної діяльності людини, необхідною передумовою ефективною участі кожного в усіх галузях особистісного й суспільного буття.

У Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”) означено курс на розробку моделі неперервного навчання для піднесення культурно-освітнього потенціалу особистості до рівня нових суспільних потреб шляхом постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, її цілісності й наступності з перетворенням освіти в позитивний процес. Відповідно, особливої актуальності набуває освіта дорослих як процес їх професійно-особистісного зростання, що здійснюється у варіативних формах неперервної освіти.

Питання розвитку освіти дорослих в Україні відображено в сучасних історико-педагогічних дослідженнях О. Вацеби, О. Дроздової, О. Мармазової, Н. Опанасенко, С. Черкасової, а також у комплексних дослідженнях з історії українського шкільництва М. Євтуха, О. Коновця, В. Кравця, М. Левківського, О. Любара, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, Д. Федоренко, М. Ярмаченка.

Серед російських учених висвітлюють тенденції освіти дорослих С. Вершловський, М. Громкова, О. Добринська, О. Кукуєв, О. Марон, Л. Лесохіна, Н. Литвинова, Є. Огарьова, В. Оношкіна, І. Тікушина, О. Тонконога та ін.

На європейському рівні дослідження проблем освіти дорослих як галузі наукових знань представлено в працях А. Грейса, П. Джарвіса, Р. Каффарела, М. Ноулза, А. Роджерса та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості становлення освіти дорослих в Україні.

Аналіз праць, які висвітлюють проблему освіти дорослих у контексті розвитку світової педагогічної науки, засвідчує, що ідея освіти дорослих у світовій та українській культурно-освітній практиці існувала постійно. Джерела концепції освіти дорослих знаходимо в поглядах Аристотеля, Солона, Сократа, Платона, Конфуція, Гесіода. Так, у “Протагорі” Платон зазначав: “Виховання та настановлення починаються у перші роки дитинства й продовжуються впродовж усього життя” [3, с. 83].

Необхідність перманентного життєвого навчання й виховання як передумови поступу й розвитку людства обґрунтовано в працях учених і діячів XVI–XVIII ст. – Г. Вінстанлея, Ф. Дістервега, Т. Кампанелли, Я. Коменського, Ж. Кондорсе, Т. Мора, Р. Оуена та ін. Чеський мислитель і педагог Я. Коменський уперше теоретично обґрунтував і представив у змістовому плані ідею неперервності, побудувавши в своїх працях систему, спрямовану на навчання “всіх усьому”, починаючи від материнської школи й завершуючи академією. Розвиваючи свої погляди на виховання, Я. Коменський у “Пампедії” висловив думку, що все життя повинно бути школою, в якій головним наставником і підручником є саме життя [2, с. 193].

К. Ушинський обґрунтував дидактичні основи освіти дорослих, уперше в українській педагогіці висунув ідею про зв’язок навчання дорослих із їх трудовою діяльністю. У статті “Недільні школи” (1861 р.) він зазначив, що одним із завдань недільної школи є розвиток у дорослих учнів різних “облич, одягів, станів”, бажання й здатності самостійно, без учителя, набувати нових знань, “учитися все життя” [4, с. 24–25].

Питання освіти дорослих в Україні в різні часи висвітлювали представники перших педагогічних товариств і педагогічних кафедр при Харківському, Київському, Новоросійському університетах, різні освітні товариства, окремі дослідники, представники громадсько-педагогічної думки. Зусиллями діячів Харківського товариства щодо поширення грамотності було створено першу в Україні узагальнену працю “Народна енциклопедія наукових і прикладних знань”, яка за змістом була спрямована на поширення всебічних знань серед народу [2].

Звернення до історичних витоків, об’єктивний аналіз історичних закономірностей формування та становлення системи освіти дорослих в Україні, її особливостей є актуальним не тільки для науковців, а й для практиків системи освіти дорослих.

Фундаментальною проблемою в історії дослідження цього питання можна визначити, за словами І. Савицького, таку: історія освіти дорослих не має своєї теоретичної основи, хоча є важливою для розуміння сьогодення й прогнозування майбутнього, оскільки вона не була розроблена як історія педагогіки з метою мати власний об’єкт дослідження, який включається в її зміст [7, с. 173].

Визначальним для освіти дорослих стає не особистість як суб'єкт власного освітнього процесу, а взаємозв'язки між освітою дорослих і політичною системою; між освітою дорослих, економікою і ринком праці; між освітою дорослих і гарантіями збереження демократії [5, с. 125].

Пропаганді й поширенню досвіду освітніх закладів дорослих в Україні сприяли праці В. Чарнолуського “Основні питання організації позашкільної освіти в Росії” (1909 р.), М. Рубакіна “Листи до читача про самоосвіту”, “Як і з якою метою читати книги”, “Про збереження сил і часу в справі самоосвіти”, “До творчої праці в буденному житті”; Є. Мединського “Позашкільна освіта, її значення і техніка” (1913 р.) та “Методи позашкільної просвітницької роботи” (1915 р.).

Як зазначає І. Фольварочний, у перші десятиліття ХХ ст. у сфері української освіти дорослих простежується тенденція теоретичного осмислення андрагогічної діяльності, яка зберігає свій вплив аж до середини ХХ ст. Відповідно, функціональність цієї системи означає наявність зв'язків з іншими соціальними інститутами та їх вплив на формулювання мети й завдань системи освіти дорослих [6, с. 233]. У середині ХХ ст. почала формуватися андрагогіка як функціональна галузь педагогіки, яка покликана вивчати, аналізувати й досліджувати процеси навчання й освіти дорослої людини впродовж усього життя. Проблеми нової галузі досліджували Ф. Пьоггелер (Німеччина), М. Ноулз і П. Сміт (США), П. Джарвіс (Англія), Л. Турос (Польща), С. Змеєв, М. Громкова (Росія). В українській педагогічній думці андрагогічні питання розглядали А. Волошин, М. Галущинський, М. Олесницький, І. Ющишин та ін.

Питання розвитку творчої особистості, творчого мислення, творчої діяльності дорослих висвітлювали також у своїх працях Д. Богоявленська, В. Вергасов, З. Калмикова, І. Лернер, О. Лук, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, Х. Стентон та ін.

На початку ХХ ст. в Україні систему дорослої освіти розглядали в контексті вдосконалення кваліфікації. На загальнодержавному рівні становлення системи освіти дорослих в Україні бере початок з III Всеукраїнського з'їзду Союзу працівників освіти (1921 р.), який запропонував об'єднати всі форми підвищення кваліфікації в єдину систему. 1938–1939 н.р. став роком становлення системи методичної роботи з керівними та педагогічними кадрами освіти УРСР. Вона включала в себе: школу – основну ланку методичної роботи, кущові методичні об'єднання, педагогічні кабінети при районних відділах народної освіти, інститути вдосконалення вчителів при обласних відділах народної освіти.

Вагомим доробком для освіти дорослих стали також загальнопедагогічні праці українських і російських дослідників: С. Ананьїна, П. Блонського, П. Каптерева, О. Музиченка, С. Русової, О. Флерова, Я. Чепіги.

Розвитку історії освіти дорослих в Україні сприяли учасники недільних шкіл. Зокрема, Я. Абрамов у статтях, брошурах, газетних замітках висвітлював досвід організації недільних шкіл в Україні та їх стан, розкривав

характер і зміст викладання в закладах для дорослих, їх вплив на розвиток учнів, пошуки вчителями шляхів удосконалення навчання. Детальному аналізу роботи Харківської жіночої недільної школи Х. Алчевської присвячено праці Я. Абрамова та С. Миропольського.

Висвітлення освіти дорослих у контексті діяльності просвітницьких організацій України має місце в монографії Л. Березівської “Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)” (1999 р.). Автор довела, що українські просвітні товариства досліджуваного періоду не обмежувалися лише поширенням елементарної грамотності серед дорослого населення, а зміст і основні форми позашкільної освіти спрямовувалися на всебічний розвиток особистості, опанування глибокими й ґрунтовними знаннями з різних наук, самовдосконалення й неперервність процесу навчання.

Наявні педагогічні традиції та досвід минулого можуть стати важливим джерелом для розвитку сучасної андрагогіки – теорії та практики освіти дорослих. Їх критичний аналіз уможливить уникнення помилок і прорахунків, а відтак, і максимальне використання кращих надбань та їх інтегрування в сучасну цілісну систему неперервної освіти відповідно до основних вимог Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ ст. (забезпечення здобуття якісної освіти впродовж життя для всіх громадян; утвердження її національного характеру тощо).

Характерною тенденцією історичних змін в освіті дорослих є її змістове й організаційне виокремлення, що полягає в розширенні мережі закладів, призначених виключно для дорослого населення, різноманітності програм, пропонованих цими закладами [1, с. 6].

Висновки. Система освіти ставила перед собою завдання масовості та безперервності освіти залежно від потреб індустріального суспільства. Середньо-технічна та вища освіта була спрямована на підготовку різних рівнів та кваліфікацій, які потребувала тогочасна планова економіка. Свого становлення та розвитку в ті часи набула післядипломна система освіти, яка відігравала ключову роль і була складовою системи дорослої освіти для певної категорії фахівців. Успадкувавши подібну систему освіти, Україна опинилася перед необхідністю перебудови системи освіти під умови ринкової економіки, приватного сектору, потреб середнього бізнесу, що передбачає налагодження динамічної системи освіти, яка створювала б можливості вільного доступу до освіти дорослих.

Завданням освіти дорослих притаманна тенденція постійних змін, що спричинені подоланням різноманітних труднощів, викликаних безперервним розвитком суспільства в усіх його напрямках. Тому цілі, які стоять перед освітою дорослих, постійно ускладнюються – від ліквідації безграмотності, підвищення професійної кваліфікації згідно з потребами науково-технічного прогресу та вимогами суспільства до формування соціальної мобільності та цілісного розвитку особистості.

Проведене дослідження повністю не вичерпує зазначену проблему. Перспективним, на нашу думку, може бути подальше вивчення та аналіз сучасного етапу формування та розвитку системи освіти дорослих в Україні.

Список використаної літератури

1. Архипова С. П. Освіта дорослої людини: філософсько-методологічні проблеми і нові соціально-педагогічно орієнтири / С. П. Архипова // Вісник Черкаського університету. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – Вип. 203. – Ч. 3 – С. 3–10.
2. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. : учеб. пособ. / под ред. А. И. Пискунова. – 2-е изд. – Москва : ТЦ “Сфера”, 2001. – 512 с.
3. Монро П. История педагогики / П. Монро. – Москва ; Петроград : Государственное издательство, 1923. – Ч. 1. – 286 с.
4. Ушинский К. Воскресные школы. Письмо в провинцию / К. Ушинский. – Санкт-Петербург, 1861. – 25 с.
5. Фольварочний І. В. Історико-педагогічна інтерпретація андрагогічних ідей / І. В. Фольварочний // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов’янськ : СДПУ, 2010. – Вип. ЛІІ. – Ч. 3. – С. 123–130.
6. Фольварочний І. В. Освіта дорослих як основа державно-громадського розвитку суспільства / І. В. Фольварочний // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – Вип. 18. – С. 231–235.
7. Фольварочний І. В. Системні тенденції розвитку освіти дорослих / І. В. Фольварочний // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов’янськ : СДПУ, 2010. – Спецвип. 3. – С. 171–177.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2017.

Фрига І. А. Особенности становления образования взрослых в Украине

В статье отражены особенности становления и формирования систем образования взрослых в Украине. Образование взрослых рассмотрено как образовательный процесс обучения в течение жизни, направленный на удовлетворение образовательных потребностей взрослых, их дальнейший социально-профессиональный рост и самореализацию.

Ключевые слова: образование взрослых, образование в течение жизни, профессиональное развитие.

Friga I. Features of Adult Education Establishment in Ukraine

The article reflects the features of the formation of adult education systems in Ukraine. Adult education is seen as an educational process of lifelong learning, which aims to meet the educational needs of adults, their future social and professional growth and development.

In terms of the present role and importance of knowledge and education in society re-invents objective functions of adult education as a system and acquiring new strategic directions. Adult education provides not only provide professional employment prospects, but also provides comprehensive development, self-education and learning for human life.

Analysis of papers that highlight the problem of adult education in the context of the global educational science shows that the idea of adult education in the world and national cultural and educational practice there permanently.

Existing educational tradition and experience can be an important source for the development of modern andragogics – theory and practice of adult education.

A characteristic trend of historical changes in adult education is its semantic and organizational separation, that is to expand the network of intended exclusively for adults, diversity of programs offered by these institutions.

It is proved that postgraduate education is the fundamental basis of the Ukrainian educational system, a characteristic feature of which are the target aimed at strengthening the cultural and creative function of education, formation of ethical and pedagogical values, focus on long-term innovations that provide the transformation of teacher worldview. Explicate the principles of effective development of postgraduate education.

The task of adult education inherent tendency of constant change, caused by overcoming various difficulties caused by the continuous development of society in all its areas.

Key words: *adult education, lifelong learning and professional development.*